

В реалізації другого напрямку головна роль віддається батькам. Вони повинні контролювати репертуар своїх дітей. В цьому їм може допомогти досягнення сучасної науки та техніки. Так, в США в відповідності з федеральним законом «Про засоби зв'язку», в кожний телевізор, який випускається в США вмонтована спеціальна мікросхема, яка дозволяє батькам контролювати репертуар телепередач, які переглядають діти [7, с.258].

Важливе місце в попередженні агресії мають школа та інші навчальні заклади. На заході розроблені спеціальні програми, які навчають дітей та молоді правильно оцінювати та мати захисні механізми проти впливу на свідомість насильства в засобах масової інформації. На мою думку, треба ввести в навчання спеціальний предмет. Для цієї роботи слід залучати психологів, соціологів, працівників культури та мистецтва.

Значне місце в попередженні агресії в суспільстві повинна зайняти церква. Суспільство поступово повертається до церкви, люди в ній знаходять свій захист. Церква безперечно повинна допомагати людям, в тому числі і тим, хто порушує закон, як це вона робить на протязі століть.

Попередження злочинності складний, тривалий процес. Для цього слід використовувати можливості всіх соціальних інститутів суспільства. Впровадження нових сучасних заходів лікування людей з порушенням психіки, використання досягнень науки та техніки, широке залучання громадськості в процес попередження агресивної злочинності, дозволить значно знизити її рівень і зменшити шкоду від неї. Тільки комплексне використання цих заходів дозволить вирішити цю складну задачу. Закінчити хочеться словами американського кримінолога А.Ботомлі, який справедливо заявляє, що апелювати в визволенні від злочинності лише до поліцейських заходів та пенітенціарної політики - це теж саме, що за допомогою парасольки спробувати зупинити дощ [8, с.158].

Список літератури: 1. Бандурка А.М., Зелинский А.Ф. Вандализм. Х., 1996. 2. Антонян Ю.М., Гульдан В.В. Криминальная патопсихология. М., 1991. 3. Антонян Ю.М., Голумб Ц.А. Предупреждение преступного поведения лиц с психическими аномалиями. М., 1984. 4. О перспективах переориентации функций систем уголовного правосудия и здравоохранения в предотвращении насильственной преступности в США // Борьба с преступностью за рубежом. 1995. №5. 5. Шнайдер Г.И. Криминология. М., 1994. 6. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. Спб., 1998. 7. Иншакон С.М. Зарубежная криминология. М., 1996. 8. Bottomley A. Criminology in focus. N.Y., 1979.

Надійшла до редколегії 13.03.2001р.

*А.В. Байлов,
ад'юнкт каф. кримінального права і криминології
Нац. ун-ту внутр. справ*

ПОСЯГАННЯ НА ОСОБУ, ЩО ВЧИНЕНІ У СТАНІ ФІЗІОЛОГІЧНОГО АФЕКТУ

Умисне вбивство у стані сильного душевного хвилювання є таким, що вчинене при пом'якшуючих обставинах. Це пояснюється тим, що таке вбив-

ство обумовлене особливим емоційним станом винного - сильним душевним хвилюванням. Правовому поняттю «сильне душевне хвилювання» відповідає психічно-фізіологічний афект.

Афект (від лат. *affectus* - душевне хвилювання, пристрасть) - сильний та відносно короточасний емоційний стан, пов'язаний з різкими змінами важливих для суб'єкта життєвих обставин, що супроводжується різко вираженими рухомими проявами та змінами у функціях внутрішніх органів. Афект виникає у відповідь на події, що вже відбулися та є, як би, посунутим до його кінця. В основу афекту покладений стан внутрішнього конфлікту, що переживає людина, який породжується або суперечністю між його потягами, прагненнями, бажаннями, або суперечністю між вимогами, що пред'являються людині (чи то вона сама пред'являє їх собі), та можливостями виконати ці вимоги. Афект розвивається у критичних умовах при нездатності суб'єкта знайти адекватний вихід із небезпечних, частіше за все, ситуацій, які склалися несподівано. Для стану афекту характерно звуження свідомості, при якій увага суб'єкта повністю поглинається обставинами, що породили афект та нав'язаними їм діями. Порушення свідомості може призвести до нездатності згадати у подальшому окремі епізоди, які викликали цей афект обставини, а у випадку винятково сильного афекту - завершитися втратою свідомості або повною амнезією [1, с.26].

Будь-який тип темпераменту, будь-які індивідуально-психологічні властивості людини не виключають можливості виникнення афекту. Велика кількість злочинів проти особи, в особливості вбивства, є завершальною фазою конфлікту, який відбувся між особою, що вчинила злочин й потерпілим. Розвиток конфліктної ситуації між людьми, частіш за все, супроводжується зростаючим рівнем емоційного напруження учасників конфлікту. Це призводить до розповсюдження випадків, коли учасники конфлікту своїми діями провокують подальший розвиток конфліктної ситуації, й ця обставина сприяє виникненню стану сильного душевного хвилювання, завдяки індивідуальним особливостям особи. Існує декілька механізмів виникнення афектів:

1. Можливі ситуації, коли афективний механізм формується під впливом одноразової, надмірно вагомої для суб'єкта події (чоловік, що раптово повернувся з відрядження знаходить свою дружину у ліжку зі своїм товаришем).

2. Можливий і проміжний механізм, коли повторний негативний вплив подразника був відкладений у часі (від кількох хвилин до кількох років): людина випадково зустрічає свого колишнього образника, що поновлює давню травлю суб'єкта.

3. У більшості випадків виникненню афекту передує достатньо довгий проміжок часу накопичення негативних емоційних хвилювань (серія образ й принижень пасинка з боку вітчима; травля молодого солдата в умовах «дідівщини» й ін.). У цих випадках характерна тривалість стану внутрішнього емоційного напруження, а іноді незначний додатковий негативний вплив (чергова образа) може стати «пусковим механізмом» розвитку й реалізації афективного стану [2, с.507].

Аналізуючи зазначені механізми виникнення афектів слід вважати, що афект виникає від подразника, що збуджує відповідну структуру головного

мозку. Отже, цим подразником може бути як безпосередньо тяжка образа або протизаконне насильство з боку потерпілого, так і інші неправомірні дії з боку потерпілого: аморальна поведінка потерпілого, грубе порушення норм права незалежно від галузі (трудова, житлова, адміністративна та ін.), а також особлива ситуація, яка характеризується тривалою психічною травмою. У діючому кримінальному законодавстві не передбачена така обставина, що призводить винного до стану фізіологічного афекту, як тривала психічна травма з боку потерпілого. Згідно ст. 95 або ст. 103 Кримінального кодексу України тривала психічна травма з боку потерпілого визначається тільки як протизаконне насильство або тяжка образа. Тобто, законодавець не розділяє на види механізми виникнення афектів, що іноді призводить до помилок як при кримінально-правовому оцінюванні таких небезпечних діянь, так і при призначенні покарання, бо не всі тривалі психічні травми можуть, врешті, розглядатися як тяжка образа або протизаконне насильство. Наведемо ситуацію, Р. викрадає дитину, й протягом трьох днів вимагає у батьків гроші, погрожуючи розправою з сином у разі звернення до правоохоронних органів. Нарешті, при передачі батьком грошей Р., останній пред'являє нову вимогу. Не стримавши нових вимог, на протязі трьох днів нервових напружень, призвели батька у стан фізіологічного афекту і він вчинив посягання на життя та здоров'я вимагателя. В наведеному прикладі обставиною, внаслідок якої виник у батька фізіологічний стан, є тривала психотравмуюча ситуація, в основі якої лежать інші протиправні дії з боку потерпілого, але не тяжка образа, ані протизаконне насильство відносно батьків.

Таким чином, у діючому кримінальному законі перелік приводів виникнення афекту достатньо вузький і тим самим не охоплює всіх можливих ситуацій. Так, серед опитуваних суддів, прокурорів та слідчих Харківської, Миколаївської, Херсонської областей майже всі відзначили, що зазнавали труднощі в при кримінально-правовому оцінюванні ситуації, яка викликається систематичною неправомірною або аморальною поведінкою потерпілого, бо норми діючого кримінального закону не передбачають такого поняття як «тривала психотравмуюча ситуація». Прикладом тривалої психотравмуючої ситуації можуть бути обставини кримінальної справи з обвинувачення Айчеу Берихе Адхане. Протягом останніх кількох років між потерпілою Сумець Т.О. та родиною Айчеу, на побутовому ґрунті склалися неприязні стосунки, які призводили до неодноразових конфліктів між сестрами Сумець та Айчеу. Так, 22 квітня 1995р. між ними відбувся черговий конфлікт, причиною чого була поведінка дитини Айчеу, та ініціатором якого була потерпіла Сумець Т.О. При цьому вона виказувала погрози й образи в адресу всієї родини Айчеу Б.А., зокрема в адресу неповнолітнього сина підсудного. При поверненні додому, біля 15 години, підсудний Айчеу Б.А. за настроєм дружини та сина зрозумів, що знову вдома мав місце конфлікт, а з їх слів дізнався про його суть. На кухні він зробив зауваження Сумець Т.О. з приводу її поведінки, намагаючись з'ясувати коли з її боку припиниться подібне ставлення до його родини та сина. Після чого Сумець Т.О. в присутності своєї сестри поновила сварку й почала ображати підсудного

нецензурними словами, погрожуючи розправитися з його сином, називаючи дитину «виродком чорномазим», після чого схопила кухонну дошку та нанесла нею Айчеу Б.А. кілька ударів, які прийшлися по голові і тулубу, одночасно розмахуючи перед підсудним кухонним ножем. Нанесені Айчеу Б.А. удари дошкою та неодноразові конфлікти у сім'ї, супроводжуючі образи з боку Сумець Т.О. призвели підсудного до стану фізіологічного афекту. в результаті чого він також схопив кухонний ніж, яким став наносити потерпілій Сумець Т.О. удари в різні частини тіла, внаслідок яких Сумець Т.О. померла. Попереднім слідством встановлено, що потерпіла Сумець Т.О. вела аморальний стан життя, постійно чіплялася та принижувала гідність сина Айчеу Б.А. [3].

Таким чином, у зазначеному прикладі можна переконатись, що обставиною, яка призвела винного Айчеу Б.А. до стану фізіологічного афекту є не тільки одноразове протизаконне насильство з боку Сумець Т.О., а й тривалі конфлікти, що негативно впливали на психіку усієї родини.

Вважаємо, що законодавець повинен враховувати не тільки особливості стану й умови, при яких знаходиться особа, що вчиняє посягання на особу у стані сильного душевного хвилювання, а й механізми виникнення афектів. Це буде сприяти не тільки правильній та чіткій кваліфікації злочинів проти особи, а й більшій індивідуалізації призначеного покарання.

На наш погляд, доцільно визначити поняття «тривала психотравмуюча ситуація». Тривала психотравмуюча ситуація характеризується систематичністю протиправних дій з боку потерпілого. Ситуації, що утворюють декілька серій принижень, нервових напружень, очікувань цинічного та аморального випадку з боку потерпілого, під впливом часу призводять до психічної травми, в процесі якої відбувається психологічний «вибух», тобто сильне душевне хвилювання, при якому у суб'єкта «здають нерви», він не може стримати себе й вчинює посягання на життя або здоров'я іншої особи. Під системою в загальноприйнятому у теорії кримінального права смислі слід розуміти вчинення трьох та більше юридично тождесних діянь протягом певного часу, але не більше одного року.

Розгляд зазначених питань дає змогу зробити висновок, що діюче кримінальне законодавство потребує ретельного аналізу та удосконалення. Пропонуємо у новому КК України передбачити в ст.ст. 95, 103 КК України кримінальну відповідальність особи за вчинення умисного вбивства чи заповідання тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання, який виник не лише внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого, а й внаслідок тривалої психотравмуючої ситуації, яка постає у зв'язку з протиправною або аморальною поведінкою потерпілого, що призведе винного до стану фізіологічного афекту.

Список літератури: 1. Краткий психологический словарь. Ростов-на-Дону. 1998. 2. Васильев В.Л. Юридическая психология. 3-е изд. СПб., 2000. 3. Архив Червонозаводского районного суда г. Харькова. Уголовное дело № 1/9 - 98. 1996г.

Надійшла до редакції 17.03.2001р.